

УДК: 316. 614.5 -658.855:347.639(477) (045)

## ЗМІНА ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Римаренко І. В.

Академія праці, соціальних відносин і туризму, Україна, Київ

*У статті, на основі аналізу сучасної української сім'ї, розглянуті основні причини, які впливають на зміну інститутів сім'ї та шлюбу. Сучасна українська сім'я активно трансформується під впливом ряду чинників сучасного суспільства. Дана трансформація веде до позитивних та негативних наслідків, змінюючи моделі сім'ї та шлюбу. Метою роботи є дослідження сучасного стану інституту української сім'ї, причини його кризи можливе її поглиблення в сучасному суспільстві. Результатами дослідження є бачення загальноєвропейського процесу трансформації інституту сім'ї, спільні тенденції зміни шлюбно-сімейних відносин в сучасному українському суспільстві.*

*Ключові слова: сім'я, шлюб, суспільство, чинники, глобалізація, трансформація.*

*Рымаренко И. В. Изменение брачно-семейных отношений в Украине / Академия труда, социальных отношений и туризма, Украина, Киев*

*В статье, на основании анализа современной украинской семьи, рассмотрено основные причины, которые влияют на изменение институтов семьи и брака. Современная украинская семья активно трансформируется под влиянием ряда причин современного общества. Данная трансформация ведет к позитивным и негативным последствиям, изменению модели семьи и брака. Цель работы – исследование современного института украинской семьи, причины его кризиса, и возможность его углубления в*

соременном обществе. Результатом исследования является виденье общеевропейского процесса трансформации института семьи , общие тенденции изменения брачно-семейных отношений в современном украинском обществе.

*Ключевые слова:* семья, брак, общество, причины, глобализация, трансформация.

*I. Rymarenko Change of marriage-family relations in Ukraine / Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Ukraine, Kiev*

*In this article which is based on the modern Ukrainian family analysis there are distinguished basic reasons which have impact on the change of the institute of Family and Marriage. Modern Ukrainian family is rapidly changing under the influence of the different reasons of the modern society. This transformation leads to positive and negative consequences which are changing family and marriage models.*

*The purpose of this article is to investigate the modern state of Ukrainian institute of family and reasons of its crisis. The result of the investigation is the vision of common Europeans process of the Family's Institute transformation, common tendencies of marriage and family relations in the modern Ukrainian society.*

*Key words:* family, marriage, society, factors, globalization, transformation.

**Вступ.** Соціальне життя багатьох країн світу, починаючи з кінця XX століття активно змінюється, набуваючи позитивні і негативні якості. Серед них значне місце займає криза інститутів сім'ї та шлюбу, як заявляв професор Рудольф Нойберт, що шлюб переживає докорінні зміни, які ведуть до розпаду та трансформації інститутів сім'ї та шлюбу. Роль шлюбу та сім'ї активно змінюється, нові відносини між

статтями створюють зовсім особистий, індивідуальний характер шлюбно-сімейних відносин[1,с.33].

Дана проблема має значне наукове значення, вона викликала жваве обговорення і ставить питання:” Чому почалася криза сім’ї і до яких наслідків вона призведе ?”

Розгляд даної проблеми представлено значною кількістю наукових статей. Аналізу кризи сучасної української сім’ї присвячені роботи Палкіна В. А. [2], Лидіна Т. В. [3], Слюсаря Л. І. [4], Бега М. І. [5]. Також вивченню сучасної української сім’ї присвячені роботи Капської А. Й. [6], Головатого М. Ф. [7], Сєдих К. [8], Пилипенко С. Ф., Мироненка В. П. [9], Ромовської З. В. [10] та інших.

Мета дослідження – показати сучасний стан кризи української сім’ї та його причини.

Завдання дослідження – через аналіз матеріалу прослідкувати причини та особливості загальноєвропейського процесу трансформації шлюбно-сімейних відносин в Україні.

У 80-ті роки ХХ століття в Східній Європі активно розвивається загальна криза, яка охоплює такі напрямки, як політичні процеси, ідеологію, соціально-економічний розвиток, духовну сферу, демографію та екологію. Як результат – економіка країн потрапляє в період занепаду ( інфляція, девальвація, безробіття, зубожіння, загострення житлових проблем). Все це в свою чергу веде до низького рівня продуктивності праці, загострення екологічних та демографічних проблем, зростання злочинності. Населення перестає довіряти інститутам влади, відкидає комуністичну ідеологію, починається духовна суперкриза. Поступово відбувається процес зміни духовних цінностей у ході адаптації до нових ринкових відносин. Моральні якості, закони етики доволі нівельовані. Так, інститут Горшеніна провів опитування на тему «Мораль в Україні»,

результатом стало те, що 60% респондентів вважають низьким рівень суспільної моралі, 29% вважають його середнім і лише 21 % респондентів вважають рівень моралі в нашому суспільстві високим[11].

Як показали дослідження – європейці в тому числі і українці, стали більш стриманими, орієнтованими на самоконтроль, менш чутливими, емоційними. Домінуючими рисами стає раціоналізм, логіка думок про доцільність. Такі поняття, як романтизм у відносинах, закоханість, вірність коханих людей один одному - не є переважними цінностями моралі на даний момент. Відбувається деформація інстинкту материнства, жінки вбивають своїх новонароджених дітей, б'ють, катують дітей. Яскравим прикладом такої деформації є створення «вікна життя» в українських містах, де матері можуть покласти своє непотрібне новонароджене дитя, щоб воно залишилося жити, а вони не мали ніякої відповідальності відносно нього. Україна займає 172-ге місце у рейтингу народжуваності у світі, 800 тисяч сімей, які не можуть мати дітей по медичним показникам.

У подальшому Україну чекає депопуляція, зниження темпів зростання населення та зменшення його чисельності. Так, населення України до 2025 року зменшиться на 20 %, причинами чого є низька якість медичного обслуговування, недоступність житла, недостатність робочих місць, низький рівень доходів громадян, а також куріння та пияцтво населення.

Сучасна українська сім'я має такі ознаки:

- розмитість моральних цінностей;
- відсутність у багатьох сім'ях у декількох її поколінь, чоловіків;
- зміна ролей батька та матері;
- лідерство жінки, як основного годувальника сім'ї;
- відсутність індивідуальності;

- активна моральна та матеріальна залежність дітей від батьків;
- нечіткість розмежувань в сім'ї між батьками та дітьми;
- нерівномірність розподілу обов'язків та прав у сім'ї між її членами;
- сім'я не патріархальна, а нуклеарна .

В сучасній сім'ї активно змінюються її функції та їх лідерство, домінуючими є психологічна та сексуальна, зникли виробнича і функція передачі соціального статусу, стали більш обмеженими функція забезпечення і допомоги в старості.

Головними функціями сучасної сім'ї стали: репродуктивна, господарчо-економічна, комунікативна, виховна, рекреативна, психотерапевтична[6,с.9-10]. Діяльною базою сучасної української сім'ї є прояв подружніх почуттів, але вона на даний момент не є позитивно значущою.

Особливості української сім'ї, які були сформовані історично : відповідальність дорослих дітей за своїх батьків, сильні зв'язки із родиною, паритетність між чоловіком та дружиною, домінація інтересів сім'ї над особистими інтересами, наявність патріархальних, але і егалітарних відносин між чоловіком і дружиною, незначна самостійність дітей в сім'ї, емоційний контроль батьків навіть за дорослими дітьми та відповідальність за них [6, с.34]. Недостатнє бачення особистої незалежності дітей, нав'язування батьками своїх поглядів, уподобань дітям, що веде до залежності майбутнього дітей від матеріального і соціального статусу батьків. Незначна діяльність чоловіків у вихованні дітей, надмірна роль матеріального стану у системі інтересів сім'ї. Значну роль відіграє релігія, яка в основному і формує духовну сферу, заповнюючи духовний вакуум, це в основному традиції та звичаї конкретної території, значного заглиблення в релігійні доктрини немає. На розвиток української

родини та процесів в середині її, впливають: зміна соціально-економічних відносин, державної ідеології, національні та етнічні процеси, масове зубожіння та міграція людей, військові події та Сході України, заробітчанство, політичні процеси. Сучасна українська родина переживає значні зміни, створені кар'єрними бажаннями жінок, впливом новітньої інформаційної системи, ринку праці, зміною загальних поглядів на форму сім'ї та кількість дітей [6, с.35-36]. Ряд традиційних положень української сім'ї втрачають свою домінацію, а нові доволі складно входять в українське середовище. Тому, ми можемо прийти до висновку, що криза традиційної української сім'ї є нашою реальністю.

Під впливом економічно-соціальної та духовної кризи, інститути сім'ї та шлюбу активно трансформуються, це поява нових форм сім'ї: фактичний шлюб, віртуальний, гостьовий, відкритий, неповний, поліаморія, дистанційний. З'явилися такі явища як свінгерство, асексуальність і т.п. У більшості випадків нові форми сім'ї та шлюбу взагалі не мають правового статусу і не регулюються українським законодавством.

Нові форми шлюбу та сім'ї поки що не є життєстійкими, часто виникають проблеми та конфлікти, бо правовий статус їх розмитий, або взагалі відсутній. Наприклад: фактичні шлюбні відносини не завжди стають законними, бо особи сприймають такі відносини як «чорновик», у якому безліч помилок та виправлень. І як результат, хочеться розпочати особисті відносини з чистого аркушу, відкинувши брудний і тому все це веде до розпаду сім'ї. Експерти вважають, що лідерами сучасної української сім'ї є жінки в 50 %, за даними Департаменту сімейної та гендерної політики. Йде процес збільшення кількості незареєстрованих шлюбів, народження позашлюбних дітей (21,5 % всіх новонароджених дітей) . Кількість матерів-одиначок

зросла в 22 рази у порівнянні з 2000 роком. Причинами є створення позитивного правового статусу матері-одиначки, наявність пілг, соціальних виплат, традиції шлюбу на віру, вплив західних моделей поведінки та проживання разом [13].

При цьому зростає кількість жінок-одиначок, і їх соціальний статус активно змінився. Якщо раніше вони мали низький статус в суспільстві, як «гуляща жінка», яка народила дитину поза шлюбом, то зараз це зразок успішної, матеріально забезпеченої і впевненої в собі жінки. Тепер жінки мають можливість приймати участь в суспільному та політичному житті, займатися підприємництвом, розвивати кар'єру на державній службі. Народження дитини для такої жінки є статусним явищем, це є доказом того, що для виховання і утримання дитини, чоловіки їм не потрібні. Багато жінок вважають, що вони психологічно та розумово домінують над чоловіками. Теорія «особливого жіночого складу розуму» заявляє про гостроту та проникливість жіночого розуму над чоловічим.

Активно зростає фемінізація українського суспільства, на що впливають нові доктрини Заходу та зміна ролей між чоловіком та жінкою в Україні. Наприклад американські автори Є.Мойр та Д.Джессел в своїй роботі «Стать мозку», вказують на те, що особистими пріоритетами жінок є : особисті стосунки, безпека, і що жінки відчують щастя від турботи і уваги до них чоловіків. Саме жінки, вважають автори, своїм соціальним інтелектом управляють особистими стосунками [6, с.114]. Економічна активність жінок зростає, зараз вона займає 48,5 %, жінки в сфері дрібного та середнього підприємництва займають 30 % [14 с.136]. Українка Зоя Литвин, сповіщає Радіо «Свобода» визнана найкращим підприємцем цього року серед жінок Східної Європи. В основі показників жіночої активності : самозначення, самореалізація, задоволення базових

потреб сім'ї. Жінки поступово займають суцільно «чоловічі місця» в державному секторі – армія, національна поліція, парламент, місцеві органи самоврядування.

Значною проблемою є недостатня кількість чоловіків, їх зараз менше чим жінок на 3,5 мільйонів. Основна причина недостатності чоловіків: зловживання палінням, пияцтво, наркоманія, смерті в ДТП, тяжкі захворювання, виїзд за кордон на роботу. Значна кількість українців, це холостяки, або як їх називають у Америці «життя соло». Наприклад, є жінки, які народжують дітей для себе, розчарувавшись у партнерах, вони свідомо народжують дітей та виховують їх самотійно. Зараз, до 5% взагалі не бажають реєструвати свій шлюб. Так, більшість українських жінок вважають, що найголовніше в житті здобуття освіти, вибудова кар'єри, самотійне забезпечення матеріальними благами. Чоловіки залишаються холостяками за такими чинниками: страх перед відповідальністю за сім'ю, не мають матеріальних ресурсів створити сім'ю, страх втратити свободу, страх близьких стосунків. Часто відносини між чоловіками та жінками зараз носять характер *risk-up*, тобто коротке знайомство лише для сексуального задоволення. Воно не вимагає відповідальності за такі зв'язки ніяких зобов'язань матеріального чи морального характеру. Такі відносини ведуть до втоми, внутрішнього занепаду, взаємній зневірі, а потім можуть перерости в депресію.

Інститут розлучення в Україні, рівень найвищий в Європі, 75 % подружніх пар розпадаються в перші 5 років подружнього життя [15]. Причинами розлучення є : матеріальні, побутові проблеми, психологічна несумісність, відсутність житла, зрада партнера, не вміння спілкуватися, завищені вимоги до партнера, низька культура побуту, зловживання алкоголем та вживання наркотиків, втручання батьків.

Ряд експертів висувають теорії моделей сім'ї майбутнього. Т.Джефрейз вважає, що йде період фемінізації суспільства і інститут сім'ї стане об'єднанням лесбійок. Павло Тищенко висуває ідею «сім'ї майбутнього» як поєднання осіб однієї статі, дітей яким виношують сурогатні матері. Анатолій Антонов висуває теорію постлюдства, яке буде безсімейним суспільством, де дітей будуть клонувати для потреб суспільства [16, с.27].

Психолог Валентин Кім вважає, що через 50 років сім'я буде складатися із жінки та її дітей, яким буде надавати підтримку держава. Традиційна сім'я стане не популярною, чоловіки стануть соціально активні і будуть платити податки державі на утримання дітей [17, с.14]. Психолог Сергій Міщук вважає, що домінуючою моделлю сім'ї в Україні стане партнерська, або традиційно українська, де буде розподіл ролей, але лідером виступає жінка[18,с.19].

Американський психолог В.Сатир в своїх роботах висунула доктрину «сім'ї майбутнього», вона вважає, що йде формування нових людей, в основі яких будуть принципи чуйності, бажання підтримки, моральності. Ці люди повинні бути рішучими, здоровими, енергійними, чесними і винахідливими. Новітня сім'я розширить маленький світ навколо окремої сім'ї, яка буде приймати дітей з других сімей і створення щось на кшталт комун. Ми на порозі нової еволюції в історії людства, відстоювання почуття власної гідності, в контексті необхідності любові і нового виховання [19, с.275].

**Висновки.** Зміна шлюбно-сімейних відносин в Україні є загальноєвропейським процесом, чинниками цього є : суспільно-економічні, психологічні, ідеологічно-моральні, політичні, екологічні, демографічні. Йде процес відходу від моделі сім'ї патріархальної, модернізація зачепила всі сфери діяльності сім'ї, створивши значну кількість моделей сім'ї, які задовольняють потреби конкретної частини

українського суспільства і тому мають право на життя. Неофіційні моделі сім'ї успішно конкурують з офіційною, вже неможливо повернутися до патріархальної сім'ї, де домінував чоловік. Зростає соціальна активність жінки, іде зміна ролей в сім'ї, тепер жінка домінує, як лідер та матеріальний забезпечувач сім'ї. У сучасній сім'ї зникає виробнича та функція передачі соціального статусу, менш важливою стає функція забезпечення і допомоги в старості, домінуючими функціями стали психологічна і репродуктивна. Для стабілізації інституту сім'ї, зупинення сімейної та демографічної кризи, потрібна активна підтримка держави. Потрібно розширювати різні форми державної соціальної допомоги, інформування психолого-педагогічними знаннями, надання сімейної консультативної допомоги, щільний контроль з боку державних органів за шлюбно-сімейними відносинами. Надання допомоги з житлом, відпочинком, охорони здоров'я, виховними процесами всередині сім'ї.

Починаючи зі школи, потрібно розвивати морально-етичне, психологічне навчання та виховання осіб, потрібні позитивні теле-радіо передачі про сімейні відносини. Значне місце за правовими засобами впливу на сім'ю, є нагальна потреба в створенні комплексного законодавства, де б визначалась сімейна спільність і яка розглядалася, як самостійний об'єкт охорони. Нові моделі сім'ї повинні чітко бути розглянуті в Сімейному кодексі України чи в окремому законі «Про охорону сім'ї», де повинен бути встановлений їх правовий статус.

### ***Література:***

1. Нойберт Р. (1987). Новая книга о супружестве. Москва, Прогресс, 319.

2. Палкін В.А. (2016). Криза української родини – кроки до зникнення сім'ї чи її модернізації? Народна освіта, 1, 4-11.
3. Медіна Т.В. (2013). Трансформація інституту сім'ї в умовах глобалізації. Релігія та соціум, 3-4, 189-194.
4. Слюсар Л.І (2007). Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація. Демографія та соціальна економіка, 1, 28-38.
5. Бега М.І. (2009). Сучасна українська сім'я: причини змін і моделі. Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, 91/93, 12-15.
6. Капська А.Й. (2003). Молода сім'я: проблеми та умови її становлення. Київ: ДЦССМ, 184.
7. Головатий М.Ф. (2006). Соціологія молоді. Київ, МАУП, 304.
8. Седих К. (2015). Психологія сім'ї. Київ: Академія, 192.
9. Мироненко В.П., Пилипенко С.А. (2008). Сімейне право України. Київ, Правова єдність, 477.
10. Ромовська З.В. (2009). Українське сімейне право. Київ, Правова єдність, 500.
11. Варгас Л.М. В нынешней цивилизации не остается места человеческим ценностям.<http://fakty.ua/191067-mario-vargas-losa-v-nyneshnej-civilizacii-ne-ostaetsya-mesta-chelovecheskim-cennostya>.
12. Митрикас А. (2006). Семья как ценность: состояние и перспективы изменений ценностного выбора в странах Европы. <http://demoscope.ru/weekly/2006/0229/analit01.php>.

13. Законы выживания неполной семьи,  
[http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/zakony\\_vyzhivania\\_nepolnoy\\_semi.html](http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/zakony_vyzhivania_nepolnoy_semi.html).

14. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. (2004). Гендерна психологія. Київ, Академія, 308.

15. Лионова Е. Топ-5 причин разводов в украинских семьях,  
<http://www.bagnet.org/news/raiting/219780>.

16. Морозов М. (2011). Плоть от плоти. Итоги недели, 3, 27.

17. Міщук С. (2012). Женщины против мужчин, Труд, 49, 19.

18. Радич С. (2013). Без брака, Аргументы недели, 48, 14.

19. Сатир В. (2011). Вы и Ваша семья. Москва, Апрель-пресс, 288.

### **References:**

1. Noibert R. (1987). *Novaya knyga o supruzhestve*. [ New book about marriage], Moscow, Progress.[in Russian].

2. Palkin V.A. (2016). *Kryza ukrayinskoyi rodyny- kroky do znyknennya simyi chy yiyi modernnizaciya* [ The crisis of Ukrainian family – steps towards disappearance or modernization]. *Narodna osvita*, no 1, 4-11 [in Ukrainian].

3. Medina T.V. (2013). *Transformaciya instytutu simyi v umovax globalizaciyi* [Transformation of family institute in the circumstances of globalization]. *Religiya ta socium*, no 3-4, 189-194. [in Ukrainian].

4. Slyusar L.I, (2007). *Simya y suchasniy Ukrayini: instytuucijna kriza chy postindustrialna transformaciya* [Family in Ukraine: institutional crisis or postindustrial transformation], *Demografiya ta socialna ekonomika*, no 1, 28-38. [in Ukrainian].

5. Bega M.I. (2009). *Suchasna ukraynska simya prychny zmin I modeli* [Modern Ukrainian family: reasons of changes and models], Visnik Kyivs nacionalnogo universytety im. T.G. Shevchenka, no 91-93, 12-15. [in Ukrainian].
6. Kapska A.I. (2003). *Moloda simya problem ta yiyi stanovlennya* [Problems of young families] Kyiv, DUSM. [in Ukrainian].
7. Holowaty M.F. (2006). *Sociologia molodi* [Sociology of the youth], Kyiv, MAUP. [in Ukrainian].
8. Syedyx K. (2017). *Psyxologiya simyi* [Family psychology]. Kyiv, Akademiya [in Ukrainian].
9. Mironenko V.P., Pylypenko S.A. (2008) *Simejne pravo Ukrayiny* [Family Law Ukrainian]. Kyiv, Pravova yednist,[in Ukrainian].
10. Romowska Z.V.(2009) *Ukraynske simejne pravo* [Ukrainian Family Law]. Kyiv, Pravova yednist,[in Ukrainian].
11. Vargas L.M. *V nyneshnej civilizacii ne ostaetsya mesta* [ There in no plase for human values in the modern society]. Retrieved from: [http: // fakty.uf/191067-mario-vargas-losa](http://fakty.uf/191067-mario-vargas-losa).
12. Mytrykas A. *Semya kak cennost: sostoyanye y perspektyvi yzmeneniyi cennostnogo vybora v stranax Evropy*. [ Family as a value its state and perspectives of change in European countries]. <http://demoscope.ru/weekly/2006/0229/analit01.php> [ in Ukrainian] (2006, 1-22).
13. *Zakony vyzyvanyya nepolnoj semy* [Survival in single-parent families]. <http://gazeta.2k.ua / society> [in Ukrainian].
14. Govorun T.V., Kikinezhdi (2004) *Genderna psixologiya*, Kyiv, Akademiya, [in Ukrainian].

15. Lyonova E. *Top-5 prichyn razvodov y ukraynskyx semyax*. [Top 5 reasons of divorcee in Ukrainian families] <http://www.bagnet.org/news/ratings/219780>. [in Ukrainian].
16. Morozov M. (2011). *Plot ot ploty*. [Flesh from flesh]. Ytogy nedely, no 3, 27. [ in Ukrainian].
17. Mishnuk S. (2012). *Zhenshyny protiv muzhehyn*. [Women against men]. Trud, no 49,19. [in Ukrainian].
18. Radych S. (2013). *Bez braka*. [Without marriage]. Argumenty y fakty, no 48, 14. [ in Ukrainian].
19. Satyr V.(2011). *Vy y vasha semya*. [You and your family]. Moscow. Aprel-press. [in Russian].